

ОГЛЯД РИЗИКІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ (Child Protection)

Огляд

У лютому 2024 року виповнилася друга річниця повномасштабного вторгнення Росії в Україну і десять років від початку міжнародного збройного конфлікту між двома країнами (Atlantic Council 14/02/2023). Лінія фронту майже завмерла з листопада 2022 року, після того, як Україна відновила контроль над значними територіями, з продовженням прямих бойових дій (ISW 30/11/2022). Дворічна війна, що триває після збройного конфлікту на сході та півдні України з 2014 року, мала значний вплив на цивільне населення, зокрема на дітей.

Понад 3,2 мільйона дітей в Україні потребують гуманітарної допомоги, оскільки вони пережили переміщення, втрату та розлуку з опікунами, психічну та фізичну травму, поглиблення вже існуючих ризиків насильства та занедбаності, а також обмежений доступ до освіти та інших послуг. Діти також зазнали сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), і стали жертвами збройного насильства (УКГП ООН 03/01/2014 і 10/05/2014; Кластер з питань захисту 29/03/2014).

ПРО ЦЕЙ ЗВІТ

Мета

У цьому звіті досліджуються ключові ризики у сфері захисту, з якими стикаються діти в Україні (child protection), та вразливість різних груп дітей до цих ризиків. Він має на меті забезпечити краще розуміння ризиків у сфері захисту дітей для гуманітарних організацій з метою розробки більш цілеспрямованих заходів, спрямованих на вирішення конкретних проблем, з якими стикаються різні групи дітей, що постраждали від конфлікту.

Методологія

Цей звіт ґрунтується на аналізі вторинних даних та шести глибинних напівструктурованих інтерв'ю, проведених у березні 2024 року з ключовими державними установами та місцевими НУО. Він охоплює два роки після початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року, з акцентом на період 2023-2024 років, щоб надати інформацію, актуальну для поточного етапу війни, яка набула затяжного характеру.

У цьому звіті використовується визначення захисту дітей як запобігання та реагування на експлуатацію, жорстоке поводження, нехтування, шкідливі практики та насильство щодо дітей (ЮНІСЕФ, доступ до даних 28/03/2024; STC 2007). Оскільки захист дітей є «універсальним: він стосується всіх дітей у будь-якому місці», у цьому звіті проаналізовано як ризики, що виникли внаслідок збройних дій, так і ризики, що існували раніше, які війна та подальша гуманітарна криза загострили (ЮНІСЕФ, доступ до даних 28/03/2024).

У цьому звіті використовується визначення ризиків у сфері захисту, надане Глобальним кластером з питань захисту: «Ризик у сфері захисту - це фактична або потенційна загроза насильства, примусу або навмисних утисків для постраждалих осіб». (ГРС доступ до даних 11/03/2024) ACAPS відібрала ризики відповідно до ризиків Глобального кластера з питань захисту, власного моніторингу ризиків захисту ACAPS, а також розуміння насильства щодо дітей ВООЗ та ЮНІСЕФ (ГРС доступ до даних 11/03/2024; ACAPS 27/02/2023; ЮНІСЕФ доступ до даних 08/03/2024; ВООЗ 29/11/2022).

Обмеження

Цей звіт не є вичерпним дослідженням вразливості дітей до всіх можливих ризиків у сфері захисту в Україні та обмежується заниженими даними про багато видів інцидентів, пов'язаних із захистом. Відсутність свідчень не означає відсутність випадків захисту. Обсяг наявної інформації не відображає масштабу або ступеня ризиків.

ЗМІСТ

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ	2
Загальні висновки.....	2
Фактори, що підвищують вразливість дітей до ризиків у сфері захисту.....	2
ВРАЗЛИВІСТЬ ДІТЕЙ ДО ОСНОВНИХ РИЗИКІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ	3
Вплив на психічне здоров'я та психосоціальне благополуччя дітей	3
Насильство над дітьми	4
Розлука з сім'єю або опікуном	5
Обмеження в освіті дітей.....	8

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ

Загальні висновки

- За прогнозами, від однієї шостої до однієї п'ятої частини дітей в Україні відповідають діагностичним критеріям посттравматичного стресового розладу (ПТСР) (Researchgate 09/2023). Фактичні показники можуть бути вищими (Eur Child Adolesc Psychiatry 03/2022; Децентралізація 10/02/2024; Рейтингова група 27/02/2023).
- У період з 24 лютого 2022 р. по 30 червня 2024 р. внаслідок бойових дій загинуло щонайменше 600 дітей і близько 1 500 отримали поранення. Фактичні цифри, ймовірно, вищі (УВКПЛ 08/07/2024). Відбулися випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК) щодо дітей; найбільш відомими злочинцями є російські військовослужбовці (УВКПЛ 18/10/2022; УВКПЛ 29/08/2023; УВКПЛ 25/09/2023; УВКПЛ 18/03/2024; Kyiv Post 22/02/2023).
- Ризик сімейного насильства над дітьми міг зрости через вплив війни на психічне здоров'я батьків та збільшення рівня бідності - фактори, які в інших кризових ситуаціях були пов'язані з більшою ймовірністю того, що діти зазнають насильства або отримують менше тепла від тих, хто їх доглядає (WB 10/2023; Cambridge 05/04/2023; Acta Psychiatr Scand 10/01/2023; Sage 10/03/2019; Trauma Violence Abuse 13/09/2019).
- За даними української влади, щонайменше 19 500 дітей були примусово переміщені через окуповані Росією території або депортовані до Росії. Реальна цифра, ймовірно, вища і становить 150 000 дітей (Діти війни, доступ до даних 11/07/2024; Укрінформ 17/02/2023; Єльський університет 14/02/2023).
- За даними української влади, майже 2 000 дітей, які зникли безвісти після лютого 2022 року, залишаються зниклими безвісти (Діти війни доступ до даних на 09/07/2024).
- Бойові дії збільшили ризики для захисту дітей в інтернатних закладах, такі як жорстоке поводження та відсутність турботи, і посилили ключові чинники інституалізації (тобто бідність і недостатність місцевих служб підтримки сім'ї) (HRW 13/03/2023; Кластер з питань захисту, ЮНІСЕФ 28/11/2023; СБ 10/2023).
- Війна, ймовірно, посилила ризик торгівлі дітьми в Україні, особливо серед переміщених осіб (Eurochild 07/12/2022; Freedom Fund 10/05/2022; UNODC 2022).
- Російські збройні сили використовують дітей як «живий щит» (UN 05/06/2023). На окупованих Росією територіях молодь у віці 15-17 років і деякі діти молодшого віку зобов'язані брати участь у військових навчаннях (Independent 29/01/2023; ХІСР 02/2023; Укрінформ 11/10/2023; Дмитро Лубінець 15/03/2023).
- На підконтрольних Україні територіях лише від третини до половини дітей навчаються особисто через ризики для безпеки (Рейтингова група 27/02/2023;

Освітній кластер, ЮНІСЕФ 25/04/2024). У прифронтових зонах освіта майже повністю здійснюється онлайн (Texty 16/05/2024). Дистанційна освіта є менш ефективною, ніж очна, що призводить до постійного дефіциту освіти, який ще більше поглиблюється тривалістю війни (що розпочалася одразу після пандемії COVID-19) (HAL 05/2022; WB 16/05/2022; Децентралізація 10/02/2024; ЮНІСЕФ 31/05/2024).

- Закриття шкіл призвело до зменшення кількості учнів, які не мають доступу до електронних пристроїв або Інтернету (близько 200 000 дітей) (Укрінформ 27/06/2023). Закриття шкіл також мало прямий негативний вплив на добробут, розвиток і харчування дітей (Київський університет 2020; WVI 02/2023; BBC 01/09/2022; ВООЗ 17/04/2024).
- На окупованих Росією територіях школи перейшли на російську навчальну програму, і близько десятої частини дітей продовжують таємно навчатися в українських школах онлайн. Ці діти ризикують бути розлученими зі своїми сім'ями, якщо про це дізнаються (BBC 25/09/2022; AI 12/2023).

Фактори, що підвищують вразливість дітей до ризиків у сфері захисту

- Гендер відіграє вирішальну роль у підвищенні специфічних ризиків у сфері захисту. Дівчата, як видається, більш схильні до ризику сексуального насильства, включаючи сексуальну експлуатацію. Хлопчики більше ризикують загинути або отримати поранення внаслідок обстрілів. На окупованих Росією територіях хлопчиків мілітаризують і готують до призову в армію у дорослому віці.
- Діти, які проживають на окупованих Росією територіях піддаються підвищеному ризику травматичних подій, пов'язаних із війною, зокрема сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК) та збройного вербування. Вони також вразливі до примусового переміщення, депортації та усиновлення в Росії, особливо якщо вони живуть в інтернатних установах, без супроводу дорослих або розлучені з ними, або мають медичні показання, які в Росії вважаються такими, що потребують так званого «особливого лікування». Їхнє виховання спрямоване на засвоєння російської ідентичності та погляди щодо України. Вивчення української мови значною мірою обмежене і ставить дітей під загрозу розлуки з родиною.
- Діти, які живуть у прифронтових зонах, наражаються на підвищений ризик поранення або загибелі від обстрілів. Вони також піддаються більшому ризику погіршення психічного здоров'я, розлуки з опікунами або без супроводу, відсутності допомоги з боку служб підтримки сім'ї, а також відсутності доступу до освіти.
- Переміщені діти є більш вразливими до травматичних подій, пов'язаних з війною, зокрема, залишаються без супроводу або розлучаються зі своїми

опікунами, зазнають сексуального насильства, стають жертвами торгівлі дітьми та припиняють відвідувати школу. Переміщення є значним мультиплікатором ризику, враховуючи, що близько чверті українців є переміщеними особами (близько третини всередині країни), і близько 17% переміщених осіб - діти (Статистика України 12/06/2023; IOM 30/05/2024; УВКБ ООН, доступ до даних 15/07/2024).

- Діти без супроводу дорослих та розлучені з сім'єю, як видається, мають особливо високий ризик пережити дистрес, сексуальне насильство та торгівлю дітьми. На окупованих Росією територіях вони також піддаються підвищеному ризику примусового переміщення, депортації та усиновлення в Росії.
- Діти в інтернатних закладах піддаються підвищеному ризику недбалоного ставлення, позбавлення прав і торгівлі дітьми. На окупованих Росією територіях вони піддаються більшому ризику примусового переміщення, депортації та усиновлення в Росії.
- Діти з інвалідністю піддаються підвищеному ризику потрапляння до інтернатних закладів (і всім пов'язаним з цим ризикам у сфері захисту) через недостатню кількість місцевих сімейних послуг. Умови для влаштування дітей в інтернатні заклади існували ще до війни і погіршилися після неї. Діти з інвалідністю також більш вразливі до сексуальної експлуатації та насильства.
- Діти з економічно вразливих сімей мають підвищений ризик потрапити до інтернатних закладів та припинити навчання (якщо воно пропонується лише онлайн) через брак електронних пристроїв.
- Ромські діти більше ризикують опинитися в інтернатних закладах (з усіма пов'язаними з цим ризиками у сфері захисту) і не отримати освіти, особливо якщо вона пропонується лише онлайн.
- Діти, у яких один з опікунів бореться з погіршенням психічного здоров'я через травматичні події, пов'язані з війною, є більш вразливими до недбалоного ставлення, позбавлення прав та насильства в сім'ї. Цей ризик зростає, якщо в сім'ї є особа, яка вчиняє насильство з боку інтимного партнера.
- Діти, чії батьки служать в українській армії, більш вразливі до поганого психічного здоров'я.
- Діти людей, яких Росія вважає колабораціоністами на окупованих Росією територіях, піддаються підвищеному ризику примусового розлучення зі своїми опікунами (і всім пов'язаним з цим ризикам у сфері захисту).

ВРАЗЛИВІСТЬ ДІТЕЙ ДО ОСНОВНИХ РИЗИКІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ

Вплив на психічне здоров'я та психосоціальне благополуччя дітей

Війна має широкомасштабний і стійкий негативний вплив на психічне здоров'я дітей (Рейтингова група 27/02/2023). У 2023 році майже одна п'ята частина дітей в Україні вважалася такою, що відповідає критеріям посттравматичного стресового розладу (ПТСР) (Martsenkovskiy та ін. 26/07/2023; АСАМН, доступ до даних 20/08/2024). Реальні показники можуть бути вищими, оскільки батьки, вчителі та фахівці з психічного здоров'я ризикують не помічати ознак погіршення психічного здоров'я, особливо у дітей молодшого віку (Bürgin та ін. 14/03/2022; savED та ін. 10/02/2024; Рейтингова група 27/02/2023).

Діти, які більше піддаються впливу стресів, пов'язаних з війною, зокрема діти-переселенці, діти поблизу лінії фронту, а також діти без супроводу дорослих і розлучені з сім'єю, є найбільш вразливими до психічних розладів (Рейтингова група 27/02/2023; WVI 22/02/2023; KII 04/03/2024). Ті, чий розвиток відбувається повільніше, також є більш вразливими (Martsenkovskiy та ін. 26/07/2023). Такі проблеми, як бідність, наявність у сім'ї насильства з боку інтимного партнера, батьки в армії або батьки, які борються з психічними розладами, посилюють вплив війни на психічне здоров'я дітей (Martsenkovskiy та ін. 26/07/2023; Miller та Jordans 06/2016; KII 04/03/2024). Це особливо актуально з огляду на те, що приблизно кожен четвертий батько в Україні може відповідати критеріям посттравматичного стресового розладу (ПТСР) (Karatzias та ін. 10/01/2023).

Недостатня психіатрична та психосоціальна підтримка (ППСП), стигматизація та низька обізнаність щодо психічного здоров'я, які вже існували ще до повномасштабного вторгнення, посилюють вищезазначені ризики, особливо в сільській місцевості та для тих, хто має менше фінансових ресурсів (WHO 19/03/2021; СБ 31/10/2017; ІМПАСТ, доступ до даних 03/03/2024). З лютого 2022 року доступ до психіатричної допомоги став ще більш обмеженим через проблеми з безпекою та обмеженими можливостями (ІМПАСТ та ін., 26/06/2024). Лише близько третини сімей з дітьми знають про наявні служби психосоціальної підтримки для молоді. Хоча 13% опитаних матерів помітили, що їхні діти потребують послуг з ППСП, лише 5% звернулися за ними (ІМПАСТ, доступ до даних 03/03/2024; Рейтингова група 27/02/2023).

Насильство над дітьми

Насильство над дітьми включає, але не обмежується фізичним, сексуальним та емоційним насильством, зневагою та позбавленням прав. (ЮНІСЕФ, доступ до даних 08/03/2024; ВООЗ, 29/11/2022).

Насильство, пов'язане з конфліктом (за винятком сексуального насильства)

Діти більш вразливі, ніж дорослі, до поранень і загибелі від вибухонебезпечних предметів (STC 08/05/2019 та 06/07/2023). У період з 24 лютого 2022 року по 30 червня 2024 року внаслідок бойових дій загинули щонайменше 600 дітей і близько 1 500 отримали поранення. Реальні цифри, ймовірно, вищі (Діти війни доступ до даних 01/08/2024; УВКПЛ від 08/07/2024). Більшість жертв були спричинені вибуховою зброєю (Кластер з питань захисту, 29/03/2024). Російські війська також навмисно обирали дітей мішенню під час нападів на житлові будинки, дитячі та пологові будинки і застрелили деяких з них з близької відстані (HRW 22/03/2023; UN 03/01/2024; ООН 03/03/2024; Politico 21/09/2023; Telegraph 07/03/2024; BBC 08/07/2024).

Від обстрілів найбільше страждають діти, які проживають у нинішніх і колишніх прифронтових областях, причому гине і отримує поранення більше хлопчиків, ніж дівчаток (ACAPS, доступ 08/04/2024; УВКПЛ 08/07/2024). Діти з обмеженою мобільністю є більш уразливими через фізичні бар'єри, що перешкоджають евакуації та користуванню громадським транспортом і бомбосховищами (Euronews 19/01/2024; УВКПЛ 14/04/2022; ПРООН 21/03/2023; КІІ 05/03/2024). Процедури евакуації, що враховують особливі потреби глухих, сліпих або людей з обмеженими фізичними можливостями, відсутні. Це особливо впливає на евакуацію дітей з інтернатних закладів, багато з яких мають інвалідність (EDF 04/12/2023; УВКПЛ 14/04/2022; ВООЗ 12/04/2023).

Сексуальне насильство

Надходять повідомлення про підтвержені та ймовірні випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК) за участю дітей. Найбільшому ризику піддаються діти на окупованих Росією та прифронтових територіях, а найбільш відомими виконавцями СНПК щодо дітей є військовослужбовці Збройних сил Росії та пов'язаних з ними угруповань (ГА ООН 18/10/2022; УВКПЛ 29/08/2023, 25/09/2023, та 18/03/2024; Kyiv Post 22/02/2023). Дівчатка частіше стикаються з СНПК, хоча повідомлення свідчать про те, що злочинці можуть нападати як на хлопчиків, так і на дівчаток (ГА ООН 18/10/2022; УВКПЛ 29/08/2023, 25/09/2023, та 18/03/2024; Kyiv Post 22/02/2023; STC 18/02/2021).

Збір даних не є всеосяжним, тому справжній масштаб СНПК, включно з особами злочинців, може бути важко точно встановити. Реальна кількість випадків, ймовірно, вища через травми, стигму, пов'язану з повідомленням про такі випадки, страх перед репресіями та незахищеність, що перешкоджає доступу до служб підтримки (УВКПЛ 01/11/2022). Низька спроможність соціальних, медичних, правоохоронних і судових установ, зокрема відсутність спеціальних закладів, дружніх до дітей, і міжсекторальної співпраці, а також ризик повторної травматизації під час надання послуг посилюють ризик і ще більше обмежують доступність даних (УВКПЛ 19/10/2023 та 27/10/2022; КІІ 22/02/2024; КІІ 26/02/2024; КІІ 05/03/2024; КІІ 06/03/2024; КІІ 07/03/2024).

Психолог, який працює в одній з НУО в Україні, зазначив, що більшість випадків сексуального насильства, про які повідомляє їхня організація, скоюють знайомі дітям люди, що відображає глобальні тенденції (Український медіа-центр 24/11/2023; D2L 22/12/2015; NOCS доступ до даних 11/03/2024). Хоча дані з України недоступні, дані з інших країн свідчать про те, що дівчата можуть бути більш вразливими до сексуального насильства, ніж хлопці, а діти з інвалідністю або хронічними захворюваннями можуть бути більш вразливими, ніж діти без інвалідності (Assink та ін., 05/2019; CAS, доступ до даних 29/03/2024).

Війна може посилити існуючі ризики сексуального насильства, в тому числі сексуального насильства над дітьми. Діти-переселенці також можуть бути більш вразливими до сексуального насильства, якщо вони живуть у колективних помешканнях (переважно через відсутність гендерно сегрегованих приміщень) або у приватних господарів (Seddighi та ін., 13/03/2019; HIAS/VOICE, 06/03/2023; CARE, 24/01/2024; GPC, 05/07/2023).

Насильство в сім'ї

Застосування психологічного та фізичного насильства щодо дітей під виглядом дисципліни вже давно є проблемою, яка не зазнала значного покращення (Lansford та ін. 27/10/2016; Grogan-Kaylor та ін. 02/03/2018). В інших контекстах гуманітарної кризи особи, які здійснюють догляд, більш схильні до економічних стресів або травматичних подій, пов'язаних з війною, частіше застосовують насильство до своїх дітей або дають їм менше тепла (Eltanamy та ін., 10/03/2019; Seddighi та ін., 13/03/2019). В Україні рівень бідності зріс з 5,5% у 2021 році до 24% у 2022 році (СБ 10/2023). Багато батьків в Україні зазнали впливу травматичних подій, пов'язаних з війною, і близько чверті з них можуть відповідати критеріям посттравматичного стресового розладу (ПТСР), часто викликаного цим впливом (Hyland та ін. 05/04/2023; Karatzias та ін. 10/01/2023). Це свідчить про те, що ризик батьківського насильства над дітьми в Україні, можливо, збільшився під час нинішньої війни, за спостереженнями деяких гуманітарних

організацій (КІІ 04/03/2024). Є також повідомлення про те, що деякі ветерани борються з наслідками збройного конфлікту для психічного здоров'я, застосовуючи домашнє насильство, в тому числі щодо дітей (Intent 27/07/2023).

Обмежений доступ до послуг із захисту дітей та підтримки сім'ї посилює ризик домашнього насильства. Ще до повномасштабного вторгнення низька поінформованість, недостатня інфраструктура та послуги із захисту та реабілітації, а також відсутність міжсекторальної співпраці вже обмежували цей доступ (УВКПЛ 27/10/2022; HIAS/VOICE 06/03/2023). Війна ще більше знизилася спроможність служб підтримки сім'ї здійснювати моніторинг та діяти від імені дітей, сімей і постраждалих осіб, щоб забезпечити їм доступ до таких послуг, особливо поблизу лінії фронту (Кластер з питань захисту 28/11/2023; КІІ 22/02/2024; КІІ 26/02/2024; КІІ 05/03/2024; КІІ 06/03/2024; КІІ 07/03/2024).

Розлука з сім'єю або опікуном

Розлука дітей з сім'єю або опікуном може бути навмисною або ненавмисною. Ненавмисна розлука включає випадкове розлучення в результаті хаосу, пов'язаного з конфліктом, і викрадення дитини. Навмисна розлука включає залишення або передачу дитини під опіку іншої особи чи установи (МКЧХ, 10/06/2020; GPC, доступ до даних 16/02/2024 а; GPC, доступ до даних 16/02/2024 б; ACAPS, 27/02/2023).

Примусове переміщення та депортація дітей

Деякі діти, які проживають на окупованих Росією територіях, були примусово переміщені в межах цих територій або депортовані до Росії та Білорусі (УВКПЛ 19/10/2023; Єльський університет 14/02/2023 та 27/11/2023; The Telegraph 17/07/2023; AP 07/11/2023). Насильницьке переміщення та депортація є злочинами згідно з міжнародним правом (МКЧХ, доступ до даних 01/08/2024). У березні 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт президента Росії Володимира Путіна і Марії Львової-Белової, уповноваженої з прав дитини в Росії (ІСС 17/03/2023). Росія підтвердила так звану евакуацію дітей з локацій з більш інтенсивними бойовими діями (Govt. Russia 26/04/2022; Укрінформ 31/07/2023; Current Time 01/06/2023). Повідомлялося про інциденти, найбільш поширені в Донецькій і Луганській областях (Єльський університет 14/02/2023; Voices of Children/KhISR 02/2023 і 10/2023).

У лютому 2023 року Уряд України (УУ) оцінив, що близько 150 000 дітей були переміщені або депортовані (Укрінформ 17/02/2023). Станом на липень 2023 року, за останніми наявними даними, Уряд України встановив імена 19 546 переміщених або депортованих дітей (Діти війни доступ до даних 22/02/2024). Щонайменше 2100-2400 дітей були депортовані до Білорусі (Єльський університет 27/11/2023; Європейський

парламент 13/09/2023; Укрінформ 27/12/2023). Деякі українські джерела подають цифру депортованих дітей у понад 700 000, але насправді це оціночна кількість усіх дітей, переміщених до Росії, включно з тими, які не були насильно переміщені або депортовані (Укрінформ 31/07/2023; Діти війни, доступ до даних 22/02/2024; TASS 20/02/2023; Омбудсмен України, доступ до даних 28/02/2024; УВКБ ООН, доступ до даних 27/02/2024). Незважаючи на зусилля родин, НУО та Уряду України, до липня 2024 року лише 388 дітей повернулися на підконтрольні Україні території (Діти війни, доступ до даних 11/07/2024; Rubryka 02/09/2023; Укрінформ 27/12/2023; Радіо Свобода 28/04/2023; CNN 09/04/2023; Current Time 01/06/2023; Voices of Children/KhISR 02/2023).

Хоча Росія примусово переміщує та депортує дітей з моменту окупації частини території України у 2014 році, після повномасштабного вторгнення у 2022 році це стало широкомасштабним скоординованим процесом. Більшість переміщень і депортацій відбулися шляхом неповернення дітей додому з так званих «таборів відпочинку», організованих російськими державними установами (Єльський університет 14/02/2023 і 27/11/2023; Vice 01/05/2023). До таких «таборів» частіше відправляють дітей з малозабезпечених сімей (наприклад, тих, які не можуть дозволити собі відпочинок або навіть намагаються забезпечити належне харчування для дітей), а також дітей без супроводу дорослих або розлучених з сім'єю (Єльський університет 14/02/2023 і 27/11/2023; The Telegraph 17/07/2023). Діти повідомляли про насильство з боку персоналу в деяких так званих «таборах», включаючи фізичне насильство, тримання під замком і відмову в контактах зі своїми сім'ями (УВКПЛ 19/10/2023; The Telegraph 17/07/2023).

Інституалізація, розлука або перебування без супроводу є факторами вразливості. Насильницьке переміщення та депортація дітей також відбувалися шляхом переміщення цілих груп з інтернатних закладів (Єльський університет 14/02/2023 і 27/11/2023; E-IR 15/06/2023; Voices of Children/KhISR 10/2023). Діти, які перебувають у зонах примусової евакуації з боку Росії, є особливо вразливими до ризику залишитися без супроводу та бути депортованими (Current Time 01/06/2023; Джорджтаунський університет та ін. 05/03/2023). Деякі діти, чії опікуни були затримані за підозрою у співпраці з Україною, також були розлучені зі своїми батьками та примусово переміщені або депортовані (ОБСЄ 04/05/2023; Current Time 01/06/2023). Несупроводжувані та розлучені діти, а також діти з інтернатних закладів мають найменше шансів повернутися до своїх родин (Єльський університет 14/02/2023 та 27/11/2023; Current Time 01/06/2023; OHCHR 19/10/2023).

Усі діти, які проживають на окупованих з 2022 року територіях, але особливо ті, що мають серйозні проблеми зі здоров'ям, перебувають під загрозою переміщення або депортації, якщо під час медичних оглядів буде встановлено, що вони потребують «спеціальної медичної допомоги», що призведе до їхнього розміщення в санаторіях або подібних закладах в Росії. Батькам погрожують позбавленням батьківських прав, якщо вони відмовляться (Спротив 04/12/2023; Voices of Children/KhISR 02/2023).

Росія запровадила процедури, що перешкоджають пошуку та поверненню дітей, такі як розміщення їх по всій Росії (в тому числі в найвіддаленіших регіонах), переміщення з місця на місце, позбавлення їх документів, запобігання контактам з опікунами, а в разі виявлення вимагання від опікунів особисто забрати дітей, що деякі опікуни не можуть собі дозволити (Єльський університет 14/02/2023; ОБСЄ 04/05/2023; Рубрика 02/09/2023; Voices of Children/KhISR 10/2023; Current Time 01/06/2023).

До січня 2023 року Росія визначила понад 1000 українських дітей для усиновлення; до вересня Росія помістила понад 380 дітей у сімейні форми альтернативного догляду (Єльський університет 14/02/2023; Рубрика 02/09/2023; УВКПЛ 07/09/2022; ОБСЄ 04/05/2023). Ця примусова депортація дітей, розміщених без співпраці з українською владою, викликала занепокоєння з точки зору права і захисту дітей, зокрема тому, що українське законодавство обмежує міжнародне усиновлення під час війни (МКЧХ доступ до даних 11/07/2024; Джорджтаунський університет та ін. 05/03/2023; НССН 16/03/2022). Діти без супроводу дорослих і діти з інтернатних закладів є більш вразливими до такого влаштування, і є занепокоєння щодо того, чи докладає російська влада зусиль для пошуку їхніх опікунів (Єльський університет 14/02/2023; ОБСЄ 04/05/2023; Current Time 01/06/2023).

Несупроводжувані та розлучені діти на підконтрольних Україні територіях

З 24 лютого 2022 року по березень 2024 року в Україні відомо про понад 13 000 дітей, які залишилися без батьківського піклування; понад 1700 з них осиротіли внаслідок війни (за українським законодавством дитина вважається сиротою, якщо обидва її батьки померли, невідомі або на законних підставах відмовилися від дитини) (Радіо Свобода 04/03/2024; ОБСЄ 04/05/2023). Від 2 до 4% опитаних сімей по всій Україні повідомили, що дитина не проживає в сім'ї (Кластер з питань захисту 07/12/2023 та 28/11/2023; ІМРАСТ 11/10/2023). Понад 31 000 дітей вважаються зниклими безвісти з початку повномасштабного вторгнення, майже 2 000 з них залишаються зниклими безвісти до липня 2024 року (на основі сукупної кількості знайдених дітей та поточної кількості зниклих безвісти) (Діти війни, доступ до даних 09/07/2024).

Переміщення робить дітей більш вразливими до розлуки з сім'єю, причому деякі діти розлучаються, оскільки їх відправляють до родичів або знайомих у безпечніші місця (GPC 02/2023; Eurochild 12/07/2022; ЮНІСЕФ 07/09/2022; DRC доступ до даних 22/02/2024). Деякі діти залишаються без супроводу під час переміщення, коли вони втрачають контакт зі своїми батьками або батьки не в змозі піклуватися про них (Eurochild 12/07/2022). Інвалідність або проблеми зі здоров'ям, що обмежують мобільність дітей, також роблять їх більш схильними до розлуки, оскільки деякі батьки, які не можуть піклуватися про дітей, залишають їх (Eurochild 12/07/2022; КІІ 05/03/2024).

Діти в інтернатних закладах

Україна посідає друге місце в Європі за рівнем інституалізації дітей. До початку повномасштабного вторгнення від 90 000 до 120 000 дітей перебували в інтернатних закладах, приблизно 58 000 з них - неповний робочий день (HRW 13/03/2023; ЮНІСЕФ 10/06/2022; ЄС 07/2022; Reuters 09/09/2022). У контексті України термін «заклади» стосується низки інтернатних закладів, зокрема дитячих будинків, будинків дитини та будинків опіки над дитиною, низки шкіл-інтернатів для дітей з вадами здоров'я та інвалідністю, а також інших закладів. Хоча термін «школа-інтернат» зазвичай не асоціюється з таким закладом, як дитячий будинок, українські та міжнародні дослідники розглядають їх разом, оскільки багато шкіл-інтернатів були спеціально створені для дітей-сиріт або тих, чий батьки не можуть піклуватися про них через соціально-економічні причини або інвалідність дитини (наприклад, дитячі будинки зі школами на території). Проблеми захисту були виявлені в усій інституційній системі, незалежно від профілю закладу (Hope and Homes 28/09/2015; Slozanska and Horishna 02/04/2021; Reuters 09/09/2022; ОБСЄ 04/05/2023). Більшість (близько 90%) дітей, які перебували в інтернатних закладах, мали батьків з повними батьківськими правами, а близько 80% були поміщені в заклади принаймні частково на прохання їхніх опікунів (Hope and Homes 28/09/2015; HRW 13/03/2023). Згідно з останніми доступними даними до початку повномасштабного вторгнення, основними причинами інституалізації були сімейна криза (наприклад, бідність, зловживання психоактивними речовинами та слабкі батьківські навички) і відсутність належних послуг з підтримки сім'ї (HRW 13/03/2023; Hope and Homes 28/09/2015 і 22/06/2020; ЮНІСЕФ 23/06/2022).

Діти з інвалідністю є непропорційно більш вразливими до інституалізації, складаючи майже половину всіх мешканців, через відсутність доступних на місцевому рівні соціальних і медичних послуг та інклюзивної освіти (ЮНІСЕФ 10/06/2022 та 23/06/2022; Hope and Homes 28/09/2015; HRW 13/03/2023). Схоже, що багато діагнозів могли бути неточними з медичної точки зору, а деякі з них були поставлені для забезпечення влаштування, наприклад, для брата чи сестри дитини з інвалідністю (Hope and Homes 28/09/2015 та 22/06/2020). Ромські діти також частіше потрапляли до інтернатів через дискримінацію, вилучення з родин через бідність та відсутність інклюзивної освіти, яка б відповідала їхнім потребам (DRI 05/05/2024; ERRC 10/12/2020).

Докази з України та інших країн доводять, що інституалізація перешкоджає фізичному, когнітивному та соціально-емоційному розвитку дітей (Slozanska and Horishna 02/04/2021; van Ijzendoorn та ін. 23/06/2020; ООН 10/10/2022). До повномасштабного вторгнення близько семи з десяти немовлят в інтернатних закладах України мали затримку розвитку виключно через депривацію (Hope and Homes 22/06/2020). Багато інтернатних закладів в Україні не задовольняють базові потреби в харчуванні, одязі та медичному обслуговуванні, а також повідомляється про випадки насильства з

боку персоналу щодо дітей. Через недостатнє фінансування діти з інвалідністю не отримують належного догляду та реабілітації (Hope and Homes 28/09/2015 та 22/06/2020; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини 09/06/2023; DRI 05/05/2024).

Війна загострила вже існуючі чинники інституалізації (наприклад, втрата опікунів, бідність та обмежений доступ до державних послуг і пільг, таких як охорона здоров'я та соціальна допомога) (WB 10/2023; Кластер з питань захисту 28/11/2023; openDemocracy 26/04/2023; ACAPS 08/11/2023; КІІ 04/03/2024). Це також посилює ризик недбалого ставлення та зловживань з боку персоналу установ. Були випадки, коли скорочення персоналу призводило до того, що дітей з інвалідністю прив'язували до ліжок, нехтували їхньою гігієною або залишали дітей без нагляду, що призводило до того, що вони гралися з вибухонебезпечними предметами, що залишилися від війни (HRW 13/03/2023; DRI 05/05/2024). Деяких дітей співробітники інтернатів передавали чоловікам, щоб вони могли представитися опікунами і виїхати з України, незважаючи на воєнний стан (Українська правда 03/07/2024).

Щоб зменшити потенційні жертви в разі нападу, Уряд України до кінця липня 2022 року відправив додому більшість дітей, які перебувають на повному або частковому утриманні (близько 96 500, включно з дітьми з інвалідністю) (Reuters 09/09/2022). Висловлювалися побоювання, що найкращі інтереси деяких дітей, можливо, не були визначені заздалегідь і що їхнім сім'ям не була надана належна підтримка (УВКПЛ 11/08/2022; HRW 13/03/2023). У серпні 2022 року в закладах залишалося лише близько 5 500 дітей (включно з евакуйованими до інших закладів), хоча до кінця року їхня кількість знову зросла до 25 000. Це свідчить про те, що близько однієї п'ятої частини дітей, яких відправили додому, можливо, повернулися до інтернатів (Reuters 09/09/2022; HRW 13/03/2023). У деяких регіонах рівень повторної інтернаціоналізації був вищим, наприклад, у Житомирській області, де двоє з трьох дітей, яких повернули додому, були повторно інтерновані до листопада 2022 року (HRW 13/03/2023). Ці цифри, ймовірно, стосуються лише підконтрольних Україні територій.

Торгівля дітьми

Ризик торгівлі дітьми в Україні передре повномасштабному вторгненню, навіть якщо було виявлено лише кілька випадків (UNODC 2022; US DOL доступ до даних 12/07/2024). Водночас війна, ймовірно, підвищила ризик торгівлі дітьми (IOM 19/06/2024). У 2014 році, коли в Україні розпочався збройний конфлікт, кількість виявлених жертв торгівлі людьми зросла (UNODC 24/01/2023).

Переміщення робить дітей більш вразливими до торгівлі людьми, особливо тих, хто переміщений без супроводу дорослих або розлучений (Eurochild 12/07/2022; La Strada/The Freedom Fund 10/05/2022).

Відразу після повномасштабного вторгнення, коли тисячі людей залишали Україну, українські прикордонники не завжди перевіряли, чи мають дорослі законні повноваження щодо дітей, з якими вони подорожують (HRW 13/03/2023). Потенційні торговці людьми були виявлені в ЄС, де намагалися знайти постраждалих серед біженців з України (Frontex 06/04/2022). З того часу Уряд України запровадив правила щодо перетину кордону несупроводжуваними та розлученими дітьми, але ризик залишається (Кластер з питань захисту 27/03/2022). Переміщені діти також можуть бути більш вразливими, оскільки дорослі (багато з яких є опікунами) частіше отримують і приймають ризиковані пропозиції щодо роботи або подорожей і рідше знають, куди повідомляти про потенційних торговців людьми (IOM 01/12/2023 і 19/06/2024).

Стать може бути фактором вразливості. До повномасштабного вторгнення, згідно з дослідженням семи східноєвропейських країн (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія та Україна), дівчата частіше ставали жертвами торгівлі людьми, ніж хлопці (UNODC 24/01/2023 та 2022). Дівчата також можуть бути більш схильні до ризику торгівлі людьми в сексуальних цілях; до повномасштабного вторгнення майже всі дівчата, які стали жертвами торгівлі людьми, зазнавали сексуальної експлуатації. Існують докази того, що секс-торговці намагалися скористатися російсько-українською війною (UNODC 24/01/2023 і 2022; ECPAT 02/03/2023). Особливо вразливими можуть бути діти, переміщені з інтернатних закладів. Висловлювалися занепокоєння щодо недостатнього запобігання торгівлі людьми під час евакуації дітей з інтернатних закладів (HRW 13/03/2023). Існують також докази того, що до початку повномасштабного вторгнення деякі співробітники інтернатів могли бути активно залучені до торгівлі дітьми для сексуальної та трудової експлуатації (дані Міністерства оборони США від 26/02/2024).

Зв'язок дітей зі збройними силами або групами

Зв'язок дітей зі збройними силами або групами стосується всіх осіб віком до 18 років, яких збройні сили або групи вербують або використовують у будь-якій якості, включаючи, зокрема, безпосередню участь у бойових діях (ЮНІСЕФ 30.01.2007; GPC, доступ до даних 16.02.2024 с).

Існують підтверджені випадки використання російськими збройними силами дітей як «живих щитів» у 2022 році (ГА ООН 05.06.2023). Українська влада також стверджує, що у 2022-2023 роках російські війська використовували дітей для встановлення блокпостів, встановлення фальшивих мін або шпигунства на користь російської армії, іноді несвідомо (використовуючи підготовлені в Росії мобільні ігри) (Українська правда 28/11/2022; Інтерфакс Україна 05/03/2023; СБУ 29/03/2023 та 11/04/2022; ГП Україна 24/08/2022; Телеграм СБУ 24/05/2022; Олексій Резніков X 08/01/2023). Недостатньо інформації, щоб визначити, чи є ризик бути використаним збройними силами або угрупованнями гендерно-специфічним.

У віці 16 років усі хлопці на окупованих Росією територіях реєструються для подальшого призову до російської армії у дорослому віці (Укрінформ 27/12/2023; Телеграм Сергія Гайдая 10/03/2023; MDI 08/12/2022). Призов цивільного населення державо-окупантом є порушенням міжнародного гуманітарного права (МКЧХ, доступ до даних 17/06/2024).

Росія запровадила російську шкільну програму, що передбачає милітаризацію та підтримку російської армії, в Криму в 2014 році, в окремих частинах Донецької та Луганської областей у 2015 році та на нещодавно окупованих територіях у вересні 2022 року (AJ 14/08/2016; FT 05/06/2016; ECFR 15/01/2016; Atlantic Council 03/05/2019). Українські школярі були змушені брати участь у таких заходах, як написання листів подяки та виготовлення подарунків для російських солдатів (Voices of Children/KhISR 02/2023; Українська правда 01/03/2023; Крим SOS 14/04/2023). Парамілітарні організації також переплітаються з системою освіти; вони мають підрозділи в школах і беруть участь у шкільних заходах (Voices of Children/KhISR 02/2023; Українська правда 10/04/2023). Милітаризація поширюється і на позашкільні заходи, такі як спорт і відпочинок (Voices of Children/KhISR 02/2023; Кримська правозахисна група 06/08/2022; 1news.zp.ua 10/10/2023; RIA-M 27/05/2024).

Військова підготовка, яка до 2023 року була обов'язковою в деяких школах на окупованих територіях, стала обов'язковою для всіх учнів старших класів середньої школи (віком 15-17 років) (Міністерство оборони США 26/11/2022; Independent 29/01/2023; Українська правда 10/04/2023; Радіо Свобода 14/11/2023; Уряд Ірландії, доступ до даних 29/02/2023). У школах на цих територіях молодь навчають збирати безпілотники, а молодших школярів - користуватися гвинтівками (Телеграм омбудсмена Дмитра Лубінця 15/03/2023; Укрінформ 11/10/2023). Росія поширила підліткові кадетські корпуси і класи та військову підготовку, які, можливо, були створені на окупованих Росією територіях незабаром після початку конфлікту в 2014 році, на нещодавно окуповані території, наприклад, у школах Херсонської та Луганської областей (Віртуальний музей російської агресії 10/04/2014; IN 08/07/2019; Укрінформ 07/11/2022; Трибуна 02/11/2023; Центр журналістських розслідувань 22/04/2024). Діти також брали участь у разових військових навчаннях, у тому числі в так званих «таборах відпочинку» (Телеграм Маріупольської міської ради 09/03/2023; Спротив 05/12/2023 та 25/05/2023; Єльський університет 14/02/2023; The Telegraph 17/07/2023; Єльський університет 27/11/2023).

У 2021 році «Молодая армія», російська воєнізована організація, налічувала близько 29 000 членів у Криму та 7 500 в окупованих Росією частинах Донецької та Луганської областей (Ліга 15/05/2022). Пізніше вона була об'єднана з іншими парамілітарними організаціями у «Рух перших» для людей віком від 6 до 25 років і поширила свою діяльність на нещодавно окуповані території, де також були створені інші парамілітарні організації (Укрінформ 07/11/2022 та 09/12/2023; Voices of Children/KhISR 02/2023; Андрищенко Тайм Телеграм 13/04/2023; 1news.zp.ua 10/10/2023; Ведомости 05/02/2024). Також є

інформація про наявність на окупованій частині Запорізької області підліткової міліції, створеної російською владою для «підтримки поліції» (Спротив 24/03/2023).

Були поодинокі випадки прямого залучення дітей до Збройних сил України (ГА ООН 05/06/2023; Інтерфакс-Україна 08/11/2023). Основна навчальна програма в Україні також включає факультативну військову підготовку, починаючи з молодшої середньої школи, і понад 120 000 учнів взяли участь у позакласних заходах військово-патріотичної спрямованості (МОН, доступ до даних 29/02/2024; IEA 01/02/2024).

Обмеження в освіті дітей

Ризики для безпеки та наслідки нападів на цивільні об'єкти

Станом на 10 липня 2024 року, за даними української влади, внаслідок бойових дій було пошкоджено майже 3 800 шкіл та інших навчальних закладів в Україні, у тому числі 365 зруйновано (Освіта в надзвичайних ситуаціях, доступ до даних 10/07/2024). Пошкодження або руйнування навчальних закладів відносно кількості наявних об'єктів було найбільшим у Донецькій області, за якою йдуть Харківська, Луганська та Херсонська області (Освіта в надзвичайних ситуаціях, доступ до даних 10/07/2024; СБУ доступ до даних 28/02/2024). Напади на цивільну інфраструктуру продовжують становити ризик для безпеки дітей; лише в червні 2024 року внаслідок таких нападів було пошкоджено близько 257 цивільних об'єктів, у тому числі 23 школи (ACAPS станом на 10/07/2024; ІМПАСТ та ін. 26/06/2024).

У лютому 2023 року приблизно кожна третя дитина на підконтрольних Україні територіях пропускала школу щодня або кілька днів на тиждень, а ще кожна третя - кілька разів на місяць, переважно через повітряну тривогу та відключення електроенергії. Діти у прифронтових зонах і ті, хто навчається онлайн, пропускали школу частіше (Рейтингова група 27/02/2023). За оцінками, учні, які навчаються онлайн, втрачають близько 55% навчальних годин на місяць, а учні, які навчаються очно, - 17% (Освітній кластер 25/07/2024).

Деякі діти повернулися на повністю очну форму навчання. На всіх підконтрольних Україні територіях приблизно кожна четверта дитина була зарахована на повністю очну форму навчання у 2022-2023 навчальному році; кожна третя - у вересні 2023 року; і приблизно кожна друга - у квітні 2024 року - хоча, за даними опитувань, фактична участь може бути нижчою: приблизно кожна третя дитина (ЮНІСЕФ 24/01/2023 і 29/08/2023; Texty 16/05/2024; Освітній кластер 25/04/2024; Рейтингова група 27/02/2023). У грудні 2023 року 80% шкіл мали доступ до бомбосховищ (вимога для очного навчання), що більше, ніж 68% у серпні (ДСНС 27/06/2022; COM 11/08/2023; WB 15/02/2024). У прифронтових

зонах очне навчання залишається майже недоступним через бойові дії та меншу кількість бомбосховищ у школах (Texty 16/05/2024; savED та ін. 10/02/2024; IMPACT та ін. 26/06/2024).

Активні бойові дії та пошкодження, руйнування або перетворення шкіл на військові об'єкти в деяких зонах окупованих Росією територій також обмежують очну освіту (Нова Каховка 05/02/2023; Українська правда 26/02/2023 та 12/08/2023; Kochegarka 03/03/2023; Укрінформ 11/07/2023). Мінімальні зрушення на лінії фронту з березня 2023 року свідчать про те, що ситуація залишається незмінною (ISW 28/02/2023 та 09/07/2024).

Зменшення доступу до освітніх ресурсів і якісних послуг та його наслідки

Діти з малозабезпечених сімей вразливі до виключення з онлайн-освіти через брак пристроїв, що торкнулося щонайменше 200 000 дітей у червні 2023 року (Укрінформ 27/06/2023; WVI 22/02/2023). Діти в сільській місцевості також вразливі до виключення: до повномасштабного вторгнення лише 44% сільських сімей мали доступ до Інтернету порівняно з 80% міських сімей (Рубрика 01/09/2021). Досвід пандемії COVID-19 свідчить про те, що ромські діти також можуть бути більш схильні до ризику виключення з освітнього процесу (ЮНЕСКО 2021).

Онлайн-освіта є менш ефективною, ніж очна, що призводить до постійного дефіциту освіти, який стає тим більшим, чим довше вона триває, і впливає на майбутні соціально-економічні перспективи дітей. В Україні повномасштабне вторгнення відбулося одразу після пандемії COVID-19, що посилює вплив дистанційної освіти (ЮНЕСКО 29/08/2023 та 31/05/2024). Учні онлайн також пропускають більше занять через відключення електроенергії, які стали більш поширеними і тривалішими у 2024 році (Рейтингова група 27/02/2023; BBC 05/07/2024; KII 04/03/2024). Близько шести з десяти вчителів в Україні помітили погіршення успішності учнів частково через онлайн-навчання (savED та ін. 10/02/2024).

Соціально-економічно незахищені учні, ймовірно, відчувають більший дефіцит в онлайн-освіті (Betthäuser та ін. 05/2022 і 30/01/2023; WB 16/05/2022; Di Pietra 05/2023). З огляду на описані вище обмеження, дефіцит, ймовірно, також вищий для сільських дітей та дітей ромів. Закриття шкіл та онлайн-освіта негативно впливають на психічне та фізичне здоров'я, благополуччя та розвиток дітей через довгий час перебування перед екраном та зменшення соціальної взаємодії, фізичної активності та доступу до підтримки (Chaabane та ін. 19/05/2021; ЮНЕСКО 24/01/2023). Також було виявлено їхній негативний вплив на психосоціальне благополуччя дітей в Україні (Gozak та ін. 2020; WVI 22/02/2023; BBC 01/09/2022). Вчителі, які не взаємодіють зі своїми учнями особисто, можуть з меншою ймовірністю помічати інциденти, пов'язані із захистом дітей. Нарешті, там, де школи закриті, діти більше не мають доступу до шкільного

харчування, що створює ризики для харчування (WHO 17/04/2024; IEA 03/2023).

Нестача вчителів вплинула на доступність та якість освіти, особливо на прифронтових та окупованих Росією територіях, де вчителі переміщені або відмовляються працювати на встановлену Росією владу (Vox Ukraine 01/09/2023; KII 05/03/2024; Українська правда 03/12/2022; Suspilne 20/01/2023; AI 11/12/2023 а та 11/12/2023 б). На початку 2023-2024 навчального року Росія змусила вчителів на окупованих нею територіях повернутися на роботу або замінила їх російськими вчителями (Voices of Children/KHISR 10/2023; AI 11/12/2023 б).

Переміщені діти, ймовірно, стикаються з більшою кількістю перешкод для отримання якісної освіти через брак навчальних приміщень (наприклад, у колективних притулках) і змінність навчання (ACAPS 18/08/2022; HRW 09/11/2023; DRC доступ до даних 22/02/2024; Омбудсмен України, доступ до даних 28/02/2024; KII 04/03/2024). Деякі діти-переселенці не можуть вступити до школи або стикаються з дискримінацією через те, що розмовляють російською мовою (KII 04/03/2024; ZN 28/02/2023).

Діти з інвалідністю також мають менше шансів отримати інклюзивну та якісну освіту; повномасштабне вторгнення загострило вже існуючі труднощі в забезпеченні інклюзивної освіти (ЮНЕСКО 23/06/2022; Шевчук та ін. 10/05/2020). Хоча онлайн-освіта може надати деяким дітям з інвалідністю нові можливості для навчання, вона створює додаткові виклики для інших дітей з інвалідністю, особливо для тих, хто має труднощі в навчанні або потребує, але не має допоміжних технологій (Collegenp 20/06/2023; EFTO 14/04/2021; Purwati та ін. 2022).

Відмова в доступі до української освіти на окупованих Росією територіях

Дітям на окупованих Росією територіях - як нещодавно окупованих, так і окупованих з 2014 року - було відмовлено в доступі до української освіти. З вересня 2022 року школи зобов'язані дотримуватися російської освітньої програми, включаючи нав'язування російської ідентичності та російських поглядів на Україну (Crimean HRG 15/05/2020; BBC 25/09/2022 та 23/08/2022; Українська правда 06/11/2022). Російська мова стала єдиною мовою викладання, а вивчення української мови або інформації про Україну було заборонено або обмежено, залежно від території (Телеграм CCD 14/03/2023; PON 04/09/2022). Навіть спілкування українською мовою з однолітками в школі призводить до погроз розлуки з родиною (PON 04/09/2022; AI 11/12/2023 б). У деяких школах також були розміщені підрозділи російської Національної гвардії та поліції, що створює ризики для безпеки дітей (AI 11/12/2023 б; Crimea SOS 01/09/2023).

До 2023 року більшість сімей, які спочатку вирішили не віддавати своїх дітей до російських шкіл, були змушені це зробити (AI 11/12/2023 б). Деякі діти продовжували навчатися з українськими вчителями поза офіційними школами; на початку 2022-2023

навчального року близько 100 000 дітей на окупованих Росією територіях були залучені до дистанційного навчання в українських школах, що становило близько 10% від загальної кількості учнів у Донецькій, Луганській, Херсонській, Харківській та Запорізькій областях до повномасштабного вторгнення (BBC 25/09/2022; AI 11/12/2023 a; Уряд України 13/10/2022; СБУ доступ до даних 02/03/2024). Участь в українській освіті наражає дітей та їхні сім'ї на ризик репресій з боку російської або встановленої Росією влади, включаючи розлучення дітей з сім'ями, примусове переміщення або депортацію до закладів альтернативного догляду. З'явилися повідомлення про те, що російські силовики проводять розслідування щодо дітей, обшуковують будинки та погрожують сім'ям у зв'язку з навчанням (BBC 25/09/2022; AI 11/12/2023 a та 11/12/2023 b).